

NOVE RELIGIJE V NOVI RUSIJI

V zadnjem desetletju je bilo ravnanje Rusije s svojimi manjšinskimi religijami predmet domačih in mednarodnih razprav. Vzroke današnjih sporov najlažje razumemo v kontekstu nedavnih sistemskih sprememb in z upoštevanjem širše historične perspektive odnosa med rusko družbo in religijo, še posebej v času modernizirajočih reform. Nadalje je, čeprav so v trenutnem prehodnem obdobju družbene in kulturne strukture v gibanju, v reakcijah na NRG moč opaziti določene prepoznavne vzorce, podmene in smernice.

Religija in modernizacija v Rusiji

Čeprav je Rusija na videz pravoslavna dežela, je bila že od nekdaj religijsko nadvse raznovrstna. V njej je moč najti velike etnične religijske manjšine, kot so muslimani, judje, rimokatoliki, protestanti, budisti in šamanisti, in od nekdaj prisotne religijske inovacije in razkolnike, od Starovercev (Old Believers) do G.I. Gurdjieffa in Pyotra D. Uspenskega. Kljub zatiranju je bila religijska kultura v različnih oblikah prisotna tudi v času Sovjetske zveze; "sektantski milje" je pridobival na pomembnosti od začetka 70. let.

Istočasno pa ima država tudi dolgo zgodovino zatiranja pri nadziranju te raznolikosti. Pred uvedbo Edikta o verski toleranci leta 1904 je bila ideologija uradne politike nedeljiva enotnost pravoslavne vere, ruske države in ruske zemlje. Ta ideologija je bila sovražno razpoložena proti nepravoslavnim skupinam (Hosking, 1995)¹ in njihovem prozelitizmu. Religijske manjšine so bile obravnavane kot enklave na pravoslavnem ozemlju in so bile po cesarski zakonodaji razdeljene na "tolerirane" - e.g. etnične religije ali "preganjane" e.g. "sekte". Kratkemu obdobju poskusov institucionalizacije religijske tolerance (1904 - 1917) so sledila desetletja drugačnega tipa "organske enotnosti" - enotnosti komunistične ideologije, sovjetske države in sovjetske zemlje, ki je vse religije obravnavala na enak način; kot "tolerirane" oziroma preganjane manjšine, in ki je opravičevala institucionalizirano uničevanje religije.

Te različne politike do religije bi bilo smotrno umestiti v širši kontekst "izzivov modernosti", ki jim je bila Rusija izpostavljena skozi svojo celotno zgodovino, in ki

* Marat Shterin, doktorski kandidat na London School of Economics and Political Science.

¹ Za temeljito in koristno razpravo o izvoru te ideologije glej Hosking, G. (1995): *The Russian National Myth Repudiated*. V *Myth and Nationhood*, urednika G. Hosking, in G. Schoplin, London: Hurst and Company.

² Sama ideja tolerance se je močno razlikovala od njenega današnjega razumevanja. Manjšine so tako lahko izvajale svoje obrede kot del etnične identitete, pod nobenim pogojem pa niso smele svoje vere širiti med ostalimi prebivalci, kar se je štelo za kaznivo dejanje.

so bili razumljeni kot "približevanje Zahodu". Ti izzivi so vedno znova silili cesarsko državo v izvajanje nepopolnih reform, ki pa so povzročale strah pred neizbežno erozijo svoje tradicionalistične baze (Christian, 1997). Istočasno pa se je pojavila tudi bojazen pred modernizacijo zaradi njene navidezne povezanosti z zahodnimi vrednotami, ki se je odrazila v razpravi med Zahodnjaki in Slavofili. Ta razprava je vtisnila močan pečat ruski intelektualni tradiciji in je jasno odražala ruski dvoumen odnos do Zahoda, ki je bil opazovan z mešanico frustracije in zanesenosti (Greenfeld, 1992). Nasprotno pa je bila sovjetska modernizacija radikalen poskus odprave tradicionalizma. Ker pa je bila ideološko motivirana (Field, 1976), jo je spremljal tudi strah pred zunanjo ideološko okužbo, ki je na koncu pripeljal do politične osamitve države.

Religija je bila globoko zasidrana v politiki ruske modernizacije. Pred letom 1917 je država videla pravoslavno vero kot ključni vir svoje legitimnosti, medtem ko jo je slavofilski del inteligence imel za temelj nacionalne integritete. Projekt sovjetske modernizacije je pravoslavje navedel kot glavno oviro pri svojem izvajanju. In vendar je bila komunistična ideologija, ki jo je promoviralo sovjetsko vodstvo, večkrat opisana kot vrsta politične religije, namenjena tvorjenju novega tipa družbe s poenotenjem ljudi okoli jedra predpisanih idej, simbolov in ritualov in hkrati razlikovanja teh ljudi od ostalih narodov (Lane, 1981).

Zgoraj navedena dejstva ne želijo namigovati, da se je to, kar se je zgodilo, moralo zgoditi, še manj pa določajo, kaj se bo zgodilo. Poskusi sistemskih sprememb v prejšnjem desetletju poudarjajo prav pomembnost sprememb v burni zgodovini Rusije in posledično globoko negotovost njene identitete. Potek dogodkov sedanje modernizacije pa se v mnogočem razlikuje. Njeni začetki so se odvijali v liberalnem etosu odstranjanja "totalitarnega sistema" in z identificiranjem države z zunanjim svetom. Vendar pa so procesi razpada, ki so sledili - razpad ZSSR, kriza federalnega sistema, etnični konflikti, ekonomska recesija - proces mednarodne integracije znova postavili v ospredje. Z upadanjem privlačnosti pro-zahodne liberalne opcije pa so mnogi začeli iskati modele reševanja sodobnih vprašanj v dramatičnih kulturnih in sistemskih spremembah ruske zgodovine. Ta opcija pa se je še okrepila s prenehanjem zunanje nevarnosti.

V tem kontekstu je sklicevanje na tradicionalno vlogo ruske države in religije, kot temeljev narodne enotnosti, še posebej privlačno. Ta privlačnost je povezana s skušnjo, da bi se povrnili k tradicionalnim vzorcem upravljanja z religijsko različnostjo. Sklicevanje na zakoreninjenost v ruski zgodovini se vrednoti kot "družbeni kapital" in ga različne religije uporabljajo za določanje svojih vlog v trenutni modernizacijski politiki. Vrednost take vrste "družbenega kapitala" pa spodbijajo tisti, ki črpajo iz drugačne vrste "družbenega kapitala", ustvarjenega tekom nedavnih stopenj modernizacije, tj. iz delnega institucionaliziranja človekovih pravic, zakonskih določb o religijskem pluralizmu in vključevanja v mednarodne strukture.

Spori o religijski zakonodaji so značilen primer tega spopada med obema vrstama odgovorov na izzive modernosti.

Religijska zakonodaja in z njo povezani spori

Leta 1990 sprejeti Zakon o svobodi veroizpovedi in določila leta 1993 sprejete ustave Ruske federacije predstavljajo zgodnji liberalni duh sedanjih sistemskih sprememb. Zakon je tako, prvič v ruski zgodovini, obravnaval svobodo veroizpovedi kot eno od "neodtujljivih pravic ruskih državljanov" in razširil te pravice na vse ljudi z bivališčem v Rusiji, ne glede na njihovo državljanstvo. Zakon je vseboval jasne določbe, ki so različnim državnim agencijam odvzele pooblastila za nadzor nad religijami. Prav tako je bila ukinjena obvezna registracija religijskih združenj, razen če le ta niso zaprosila za oprostitev plačila davkov. Za zagotovitev nevtralnosti države in pravne enakosti vseh religij pa je zakon vseboval še jasne ne-ustanovne klavzule.

V zgodnji proti-totalitarni fazi modernizacije so bile skorajda enoglasno sprejete vse novosti, ki jih je zakon uvedel - celo s strani moskovske patriarhije. Vendar pa posledično velikansko povečanje religijske različnosti ni prineslo tudi religijske pluralnosti. Povedano na splošno, primat posameznikovih pravic in enakost vseh religij sta bili v nasprotju s hierarhijo religij, ki je temeljila na zgodovinskih povezavah neke religije z ruskim narodom in njegovimi različnimi etničnimi skupinami. Posledica tega konflikta je bila zahteva po omejevanju religijskega delovanja "tujih religij". Ta zahteva je bila na začetku opravičevana z relativno slabšim položajem ruskih zgodovinskih veroizpovedi po zlomu komunizma v primerjavi s "premožnimi" tujimi misionarji. Nasprotovanje leta 1990 sprejetemu zakonu pa je zarezalo tudi v vedno bolj prisotno osnovno dilemo ruske politike - pro-zahodni liberalizem proti obnovi zgodovinsko zakoreninjene ruske državnosti. Vprašanje "sekt" je dodalo tisti argument, ki je pomenil spremembo zakona (Shterin, Richardson, 1988).

Leta 1997 sprejeti novi Zakon o svobodi vesti in religijskih združenjih je kazal očitne znake političnega kompromisa³. Ohranil je osnovne določbe o svobodi veroizpovedi in ne-ustanavljanju, a vpeljal različne statute za različna religijska združenja. Njegova preambula je bila naklonjena vlogi ruskih zgodovinskih veroizpovedi, še posebej pravoslavni cerkvi, ki je dobila kvazi-državni status (to trditev je moč izpodbijati). Bolj pomembno pa ta zakon razlikuje med religijskimi organizacijami, ki uživajo vse pravice pravne osebe in skupinami, katerih pravice so resno omejene. Prav tako zakon omejuje pravice tujcev do religijskega delovanja. Nazadnje, očitno namigujoč na NRG, zakon še posebej prepoveduje "uporabo hipnoze", "ločitev družine" in "delovanje proti ruski državi."

Potrebno pa je dodati, da je delovanje ustavnih in ostalih določb v Rusiji globoko prežeto s pravno kulturo, ki se nagiba k "dajanju prednosti"⁴ političnim premislekom pred pravnimi zahtevami. Še več, zakoni, ki so bili sprejeti v obdobju tranzicije, so bili pogosto razumljeni kot ne popolnoma legitimni, saj naj bi nasprotovali nacionalnim ali regionalnim interesom. Tako je veliko ruskih regij sprejelo svoje

³ Za temeljito raziskavo tega zakona glej Durham C. Jr. in Homer, L. (1998): *Russia's 1997 Law on Freedom of Conscience and Religious Associations: An Analytical Appraisal*. *Emory Law Review* 12: 101-246.

⁴ Za bolj natančen pregled glej Shterin, Marat (1998): *Legislation on religion in the Face of Uncertainty. V Law and Informal Practices in Post-Communist Societies*, urednika Gallighan, J. in Kurkchivan. Oxford: Clarendon Press, v tisku.

lastne zakone in uredbe, ki vsebujejo določila v nasprotju z zakonom iz leta 1990 in celo tistim iz leta 1997 (Homer, Uzell, 1998). Religijske manjšine so pogosto popolnoma prepuščene lokalnim uradnikom, ki njihove aktivnosti nadzorujejo v tesnem sodelovanju z ostalimi regionalnimi oblastmi (tudi s policijo in varnostnimi službami) ter se včasih tudi obrnejo na pravoslavne škofijske oblasti po nasvetu in celo navodila.

NRG na ruskem "religijskem tržišču"

Potrebno je povedati, da so zahodna NRG le del nedavnega pritoka "tujih religij". Prav tako se je v Rusiji dogodil preporod ruskih zgodovinskih religij in pojavile so se tudi domače religijske inovacije. Trenutni podatki kažejo, da skupine, ki jih štejemo med NRG, predstavljajo le majhen del ruskega religijskega prizorišča ter da število njihovih članov v kateremkoli trenutku v 90. letih ni presegalo 40.000 oziroma 0,025% celotne populacije⁵. Istočasno je število pripadnikov "karizmatičnih protestantskih" skupin in "uveljavljenih sekt", kot so jehovove priče in mormoni, znašalo okoli 300.000 oseb, kar je okoli 0,2% celotnega prebivalstva. Vendar pa je spreobračanje v "tuja" in nova avtohtona verstva potekalo ob hitrem širjenju miljeja sekt, še posebej v urbanih okoljih, kar je povzročilo vtis, da so državo preplavile "tuje religije". Nekateri poluradni viri so tako govorili o treh do petih milijonih pripadnikov "sekt" v Rusiji.⁶ Medtem ko se je skupno članstvo v NRG sredi 90. let ustalilo, podatki jasno kažejo na vedno večje razlikovanje med novimi religijami v Rusiji v prejšnjem desetletju. Vendar pa je ta različnost - okoli 100 različnih NRG in 1.000 lokalnih skupnosti v poznih 90. letih - še zmeraj manjša kot v Britaniji ali v ZDA.

Iz podatkov je jasno razvidno, da so se NRG dobro prilagodila življenju v ruski družbi, kljub začetnim strahovom, ki so jih izzvala pretirana poročila o dejavnostih Velike bele bratovščine (Great White Brotherhood) (Borenstein, 1995). Nasprotniki NRG so, kljub veliko vložene truda, našli le malo dokazov o protidružbenem in še manj o kriminalnem delovanju med člani NRG v Rusiji⁷. Sočasna spreobrnjenja v celo vrsto religij dodobra osvetlijo splošne karakteristike spreobrnjenecv (ali so se le-ti spreobrnilo zaradi splošnih učinkov spreobračanja ali zaradi (domnevne) mentalne manipulacije s strani NRG). To potrjuje tudi pojav obtožb, podobnih tistim, ki so jih podali člani protisektantskih skupin staršev, o obnašanju novih članov različnih religij, tudi tradicionalnih. Primer tega so nedavne pritožbe moskovske patriarhije o določenih dejavnostih nekaterih svojih mlajših duhovni-

---

⁵ Ta procent je zelo podoben domnevi Jamesa Beckforda za Britanijo leta 1985. Glej James Beckford (1985): *Cult Controversies: The Societal Response to New Religious Movements* 244, London: Tavistock. Svojo oceno za Rusijo sem natančneje razložil v Shterin, M. (2000): *New Religious Movements in Russia in the 1990s: V Religious Transition in Russia, 185-188*, urednik M. Kotiranta, Helsinki: Alexander Institute.

⁶ Na primer Poročilo ruskega Ministrstva za notranje zadeve, 23.10.96

⁷ Od leta 1997 dalje je urad Generalnega tožilca ruske federacije objavil več pisem, ki naj bi pokazala kriminalno naravo sektantstvo, a ti dokumenti nikoli niso bili podkrepjeni z dokazi. Tako je, glede na pismo z dne 29.03.1997, potekalo več kazenskih procesov proti pripadnikom NRG, od katerih pa se je le eden končal s kriminalno sodbo, pa še ta je bila po prizivu zavrnjena.

kov in novih članov⁸. Vendar so domnevni negativni učinki članstva v novejših religijskih skupinah običajno pripisani njihovi politiki in tehnikam prisiljevanja. To je lahko le še dodaten dokaz, da verjetnost takih obtožb izvira iz navidezne legitimnosti določenih skupin in ne iz njihovih praks per se.

Drznil bi si posplošiti, da so v prejšnjem desetletju uvožena in domača NRG po hitrem postopku evolvirala v smeri depolitizacije in deradikalizacije. Deloma so za to verjetno odgovorne demografske spremembe, podobne tistim, ki jih je raziskovala Eileen Barker v zahodnih družbah (Barker, 1995). Vendar pa v Rusiji deluje še nekaj dodatnih dejavnikov, ki pojasnjujejo odnos med pojavom NRG in celotno sistemsko spremembo v državi. Tako je začetno radikalno milenaristično sporočilo nekaterih domačih NRG večinoma zadevalo zrušitev "zlega" Sovjetskega režima (Center božje matere - The Mother of God Centre) ali njegovo zapuščino zgodnjih devetdesetih (Velika bela bratovščina in Visarijansko gibanje - Vissarion Movement)⁹. Posledično so te radikalne ideologije, s propadom sovjetskega sistema in spremenjenimi prioritetami javnosti, izgubile svojo privlačnost, kar je prispevalo k njihovi hitri evoluciji bolj spravljivim stališčem. Istočasno je bila, ob začetku iskanja tradicionalnih korenin in sumih o zunanjih vplivih, oslABLJENA začetna privlačnost nekaterih NRG in njihova vloga pri kulturni in družbeni preobrazbi. Moramo tudi poudariti, da je večina uvoženih NRG, ki so povzročale skrbi na zahodu, kot na primer Združitevna cerkev, že pred prihodom v Rusijo doživela precejšnje prilagoditvene spremembe. Paradoksalno so reakcije v ruski družbi na NRG, še posebej na uvožena, postajale vedno manj ustrezljive ter vedno bolj spolitizirane ter zavračujoče.

Nezaželeni gostje matere Rusije

Sosledje družbenih reakcij na NRG v Rusiji je bilo v mnogočem podobno sosledju v zahodnih državah in se je od mešanice dobrodošlice, radovednosti s ščepcem zaskrbljenosti spremenilo v sovraštvo in zavračanje. A tudi začetna pozitivna reakcija je bila politično obarvana in prihod tujih misijonarjev v zgodnjih 90. letih je pomenil simbolni izhod države iz izolacije. Pred tem je bilo v Rusiji tudi relativno malo podatkov o negativnih vidikih, izraženih v zahodnih "sporih o sektah".

Prvi simptom ruskega "sektantskega sindroma" je bila reakcija na domače skupine, katerih nastanek je bil večinoma pripisan zapuščini "totalitarne preteklosti". Ta reakcija je bila najbolj razvidna v medijskih objavah o Veliki beli bratovščini¹⁰. S

⁸ Sveta sinoda Ruske pravoslavne cerkve (Zhurnal 114, 29.12 1998) je izrazila svojo zaskrbljenost zaradi "povečevanja števila zlorab" položaja s strani nekaterih svojih duhovnikov in menihov. Še posebej so kritizirali, a ne poimensko navedli, običaj mladostarševstva (mladostarchestvo), kjer laična ali cerkvena duhovščina izvaja neko obliko "karizmatične avtoritete" nad življenji svojih privržencev, tudi z vplivanjem na njihove družinske odnose, finančne zadeve, zdravstveno oskrbo, zaposlitev in izobrazbo.

⁹ Kot zanimivost je potrebno omeniti, da so v ruski NRG, bolj kot splošno kulturno okolje v zgodnjih 90. letih, v svojih teologijah poudarjali ruso-centrična in mesijanska sporočila, ki pa so bila zelo podobna sporočilom znotraj Ruske pravoslavne cerkve.

¹⁰ Glej Borenstein: *Articles of Faith*

pritokom negativnih informacij z zahoda - predvsem o Templju sonca (Solar Temple) in Aum Shinrikyo - ter vedno večjem učinkovanju "negativnega povzetka"¹¹, je, ironično, v protisektantskih medijih vedno bolj prevladoval motiv "verske negotovosti", ki naj bi bila prirojena odprtemu religijskemu tržišču. V medijih se je pojavila tudi precejšnja polarizacija po politično-ideoloških linijah, ko so protizahodni mediji izmenjevali protisektaško retoriko s splošno temo duhovne agresije na Rusijo. Nasprotno pa so nekateri liberalni (ali pro-zahodni) mediji na protisektantstvo gledali s precejšnjim skepticizmom, saj naj bi pomagalo predvsem tradicionalistom.

V nekaterih pogledih so bili ruski nasprotniki NRG podobni svojim zahodnim "kolegom", s katerimi so tudi povezali svojo mrežo (Shterin, Richardson, 2000), a ideologija, s katero je rusko protisektantstvo prežeto, in njegov način delovanja vsebujeta nekaj posebnih značilnosti.

Trenutna ruska protisektaška (ali protikultna) ideologija vidi v vprašanju "sekt" v trenutnem tranzicijskem stanju države predmet narodnega preživetja. Ena od njenih tem je tudi kulturna subverzija, ki racionalizira strahove pred tujim spreobračanjem s slikanjem nevarnosti, ki jih to s seboj prinaša, tj. uničevanje "principov ruske civilizacije", ali "etno-religijskega ravnovesja", ali "ruske kulturne identitete (Levinson, Polosin, 1998)". Z njo pa se prepleta še tema ogroženosti s strani "totalitarnih sekt", ki neposredno kaže na NRG, ki naj bi predstavljala še posebno družbeno in politično tveganje. NRG so predstavljena kot "mafijske strukture" in "kriminalne organizacije" in celo kot legla vohunov (Dvorkin, 1995). Ti dve temi se pogosto povezuje v tematiko sektantstva, ki da spodkopava temelje ruske državnosti in vodi k razpadu ruskega naroda. Ta ideologija izvira iz kombinacije kulturnih predsodkov, ki so osnovani v idealiziranem pogledu na preteklo zgodovino (Rusija proti ostalim "civilizacijam"), in negativnih predstavah o NRG ("totalitarne sekte"), ki so posledica zahodnih protisektaških podob prenesenih v okvir trenutnih ruskih strahov ("kriminal", "mafija" in strah pred razpadom). Ta ideologija ima političen etos, ki poziva državo, da boj proti sektam označi za svojo prednostno nalogo. Politika nedavnega poskusa modernizacije v Rusiji pa je dodatno vodila proces prilagajanja in povezovanja različnih interesov in ciljev ruskih nasprotnikov NRG.

Skoraj istočasno sta se pojavila dva segmenta nasprotnikov NRG - starši in cerkev. Čeprav sta bili njuni izhodišči različni, pa sta se kmalu začeli zbliževati. Podobno kot njuni sodobniki na zahodu, so bile ruske skupine staršev najprej zaskrbljene nad učinki članstva v NRG na posameznikovo kariero in družinske odnose¹². Ruska poimenovanja metafore o pranju možganov, kot so "kodiranje", "zombifikacija" ali "programiranje" so podala enostavne zgodnje razlage in sploš-

---

¹¹ James Beckford to definira kot: "dejavnost ustvarjanja povezanosti med epizodnimi ... dogodki z dodajanjem vmesnega povzetka o negativnih značilnostih raziskovanega fenomena." Glej Beckford, James (1999): *The Mass Media nad New Religious Movements*. V *New Religious Movements: Challenge and Response* 103-19, urednika Wilson, Bryan in Cresswell, J. London in New York: Routledge.

¹² Prve protisektaške skupine staršev so se oblikovale leta 1992 v Moskvi (Odbor za rešitev mladih iz totalitarnih sekt - *The Committee for Salvation of Youth from Totalitarian Sects*) in St. Petersburgu (Odbor za obrambo posameznika in družine - *The Committee for the Defense of the Individual and Family*).

ni cilj je bil "odrešitev" spreobrnjenec. V svoji zgodnji fazi so se starševske skupine znašle v precejšnji družbeni izolaciji, saj jim vladne agencije niso nudile podpore, hkrati pa jim je primanjkovalo denarja in izkušenj, s katerimi bi lahko razvile svoje lastne organizacijske strukture. Vendar pa je njihova zaskrbljenost hitro našla zaveznika v Informacijskem centru Sv. Irene Lyonske (St. Ireneus of Lyon Information Centre - SILIC), ki je bil povezan z oddelkom moskovske patriarhije ruske pravoslavne cerkve.

Ustanovitelj SILIC-a je bil Alexander Dvorkin, ameriški državljani in ruski izseljenec, ki je v začetku nudil to, kar je moskovska patriarhija iskala - dostop do zahodnih protisektantskih krogov, še posebej do Danskega centra za Dialog (Danish Dialogue Centre) in njegove podružnice¹³ v Berlinu. S povezavo in sodelovanjem z moskovsko patriarhijo je SILIC v Rusiji nastopal pod zakonskim kritjem in prek množičnih medijev ruski javnosti prenesel zahodne protisektantske podoobe in koncepte. Gradivo z zahoda je bilo tako uporabljeno za ustvarjanje ozračja, v katerem je bilo "vprašanje sekt" predstavljeno s političnimi in "kriminalnimi" izrazi. Vendar pa je bil začetni poudarek predvsem na domnevnih nevarnostih, ki so grozile ruski komaj rojeni demokraciji. Sprejem protisektantske politike so tako Dvorkin in njegovi zahodni somišljeniki prikazovali kot obvezen del ruske integracije v "civiliziran svet"¹⁴.

Moskovska patriarhija je na splošno nasprotovala poskusom prozelitiranja s strani ostalih religijskih skupin z "absolutističnim" razlogom, da je "Rusija cerkveno področje ruske pravoslavne cerkve". Poudarjala je svojo zgodovinsko vlogo pri oblikovanju ruskega naroda, ki je opravičevala njeno trenutno zahtevo po integraciji ruske družbe in obnovi ruske države¹⁵. Posledično je njeno proti-prozelitistično stališče in njeno omenjanje "sektantstva" kot glavne grožnje "integriteti naše zvesti in naši narodni zavesti". Vendar pa se je cerkev do sedaj izognila karkšnemukoli neposrednemu pozivu k ponovni vzpostavitvi (svoje vloge, op. p.), verjetno iz pragmatičnih razlogov, in namesto tega izbrala, kar bi lahko imenovali, ponovno vzpostavitev prek zanikanja, ki svoje zahteve državi po zaščiti zagovarja z nelegitimnostjo tujega prozelitiranja. Nedvomno so se politični in kriminalni procesi proti NRG, ki jih je na osnovi dogajanja na zahodu razglašal SILIC, pokazali kot uporabni dokazi. V tem smislu služi zahodno protisektantstvo kot zamenjava za teološke argumente cerkvenega protisektantstva in kot politični argument, ki podpira težnje cerkve po obnovi njene zgodovinske vloge. Misijonski oddelek cerkve tako podpira njen poziv k "večji religijski varnosti" Rusije s sklicevanjem na raziskave zahodnih strokovnjakov o "nadzoru duha" in ruski zgodovinski tradiciji uporabe tajnih služb za "regulacijo duhovnih zadev."¹⁶

¹³ Glej Shterin in Richardson, *Effects of the Western Anti-Cult Movement*.

¹⁴ Glej izjavo Pastorja Gandowa v ruski dumi leta 1995, ki je citirana v Shterinovem in Richardsonovem delu *Effects of the Western Anti-Cult Movement*.

¹⁵ Glej (1995): *Vsemirnyi Russikiy Sobor (The World Russian Council)*. Moscow.

¹⁶ (1997): *Novye Religioznye Organizatsii Rossii Destructivnogo and Okkultnogo Kharaktera (Russia's New Religious Organizations of Destructive and Occult Character)*. Belgorod: *Missionerski Otdel Moskovskogo Patriarkhata*.

Nekateri strokovnjaki s področja psihologije so prevzeli podobno politično obarvano kombinacijo domače ruske in zahodne retorike. V iskanju socio-psiholoških norm, ki bi lahko nadomestile nekdanjo sovjetsko "politično religijo", so prevzeli koncept "prvotne" ruske duše, ki se je izoblikovala s "tradicionalnimi religijami". Vendar pa so vidno pomanjkanje definicij te "tradicionalne norme" nadomestile kritike tujih religij, ki se od tradicionalne ločijo. Tako se zahodne protisektantske koncepte mentalne manipulacije oportunistično uporablja za racionaliziranje psiholoških mehanizmov, ki potrjujejo odklon od "tradicionalne norme". A ti koncepti so se za nekatere ruske protisektantske psihiatre pokazali kot nezadostni. Ti "sektantske odklone" interpretirajo in obravnavajo v luči ruskih pravoslavnih naukov¹⁷. Ostali razlagajo spreobračanje v "tuje religije" s konceptom socialno povzročene "zablode", ki jo je rutinsko uporabljala že sovjetska kazenska psihiatrija¹⁸. Vse te perspektive se veliko pojavljajo v političnem diskurzu ruskega protisektantstva. Tako publikacije ruskega inštituta za sodno psihiatrijo navajajo zahodne protisektantske vire in z njimi potrjujejo svoje splošne trditve, da so NRG v bistvu "kriminalne organizacije", ki uničujejo rusko "narodno duhovnost" in "duhovno harmonijo" med "tradicionalnimi religijami in državo" ter so celo "dejavne v vohunstvu" (Kondratiev, 1998).

O implikacijah razlikovanja pri medkulturni uporabi konceptov prisilne mentalne manipulacije s strani NRG je vredno razmisliti. Na zahodu, še posebej v ZDA, so ti koncepti pridobili svojo verodostojnost predvsem v obdobju hladne vojne. "Mentalna manipulacija" je služila kot verjeten razlog za komunistično "množično indoktrinacijo". Ključno vprašanje pri spreobračanju v NRG je bilo oblikovano na podoben način: kako se je posameznik sploh sposoben odreči svoje temeljne sposobnosti in pravice do svobodne izbire (Anthony, 1999). Razprava o mentalni manipulaciji je bila ključnega pomena pri nasprotovanju NRG. Nasprotno pa v ruskem okolju sklicevanja na koncepte mentalne manipulacije niso izvirala iz splošne kulturne obsedenosti s svobodno izbiro, ampak iz političnih namenov njihove uporabe v smislu sodnih dokazov za kriminaliziranje odklona od tradicije. Zahodni koncepti, ki so bili prvotno razviti za prikaz abnormalnosti včlanjevanja v posamezna NRG, so bili tu prilagojeni za uporabo na večjem razponu manjšinskih religij, ki so na zahodu sicer legitimne, v Rusiji pa jih imajo za subverzivne.

Ruska protisektantska ideologija se je dokončno oblikovala in dobila zagon v sredini 90. let, skladno s političnimi premiki, ki so zahtevali modernizacijo, ki "temelji na tradiciji". Vedno večji poudarek na nujnosti zgodovinsko utemeljene ruske državnosti je botroval stiku interesov Ruske pravoslavne cerkve in državnih agencij. Istočasno je bila retorika "duhovne agresije" uglasena z naraščajočo obsedenostjo z vprašanjem nacionalne varnosti, ki se je z vojno v Čečeniji in povezavo le te z grožnjo uvoženega "islamskega fundamentalizma", postavilo še bolj v ospre-

---

¹⁷ Eden od vodilnih psihiatričnih centrov v Moskvi za zdravljenje motenj domnevno povzročenih s strani sekt, zahteva priporočilno pismo pravoslavnega duhovnika.

¹⁸ Nedvomno je v današnjem protisektantskem delovanju nekaterih ruskih psihiatrov še močno prisotna sovjetska kazenska psihiatrija. Zgovoren je podatek, da dva vodilna protisektantska strokovnjaka še naprej delujeta v okviru Inštituta za sodno psihiatrijo, ki je postal razpvit zaradi svoje vloge pri "dušitvi" sovjetskih disidentov, vključno z religijskimi aktivisti.

dje. Javno izpovedovanje pripadnosti zgodovinskim religijam in manifestiranje nasprotovanja "sektam" sta postala pomembna vira politične legitimnosti. Protisektantske in pro-pravoslavne izjave so bile vključene v vrsto sporazumov med nekaterimi vladnimi telesi in pravoslavno cerkvijo in podobne izjave so se pojavljale med parlamentarnimi volitvami leta 1995 in predsedniškimi leta 1996. Najnovejša Doktrina nacionalne varnosti (2000) specifično omenja "duhovno varnost", ki je definirana kot podpora "tradicionalnim religijam" in nasprotuje "duhovni agresiji". A medtem ko take izjave nediskriminatorno uporabljajo splošen jezik groženj za vse sekte, so nekateri preiskovalni dokumenti polni bolj specifičnih obtožb, ki krožijo po mednarodnih protisektantskih mrežah (npr.: poročila ministrstev za notranje zadeve in zdravstvo z dne 23.10.1996).

Vendar pa vreščavost in celo vulgarnost uradne protisektantske retorike še ni postala konsistentna. V odnosu do sekt tako še vedno ostaja določen delež pragmatičnosti, saj tradicionalizma ni moč predstaviti kot edinega vira politične legitimnosti v novi Rusiji. Zvezne in regionalne oblasti so pod stalnim notranjim in zunanjim pritiskom izpolnjevanja svojih ustavnih in mednarodnih obveznosti. Zavaljo teh pritiskov je Ustavno sodišče novembra 1999 razsodilo, da se "pravilo 15. let" o obstoju v Rusiji ne more nanašati na združenja, ki so bila registrirana, ko je bil v veljavi zakon iz leta 1990. Še vedno pa negativna podoba "sekt", ki združuje različne religijske manjšine, vpliva na poglobitve smernice ruske politike. Zunanji politični pritisk za svobodo veroizpovedi pa nevtralizirajo protisektantska svarila v resolucijah Evropskega parlamenta in Sveta Evrope ter protisektantska politika nekaterih zahodnih držav¹⁹. Ta odločitev Ustavnega sodišča se tako nanaša na te resolucije v opravičevanju države, da:

"...Prepoveduje uzakonitev sekt, ki kršijo človekove pravice in izvajajo nelegalne ter kriminalne dejavnosti, in obenem prepoveduje misijonarsko dejavnost (vključno z vprašanjem prozelitizma), če je le ta povezana s psihološkimi pritiski ali fizičnimi grožnjami."

Če vzamemo v obzir, da ruski uradniki antisocialno in proti-državno naravo sektantstva vedno bolj jemljejo kot nekaj naravnega, bo ta odločitev zelo težko preprečila nadaljnje ad hoc dejavnosti državnih agencij proti religijskim manjšinam in razvoj bolj konsistentne protisektantske politike.

Nazadnje je ozračje negativne naravnosti proti "sektam" povzročilo več sodnih procesov proti nekaterim NRG, večinoma s strani starševskih protisektantskih odborov. Tožbe staršev so bile večinoma podprte z recikliranimi dokazi in koncepti iz zahodne protisektantske literature in splošne protisektantske retorike. Glede na pomanjkanje avtonomije znotraj ruskega pravnega sistema, se je sodstvo v takih primerih znašlo razpeto med vidnim pomanjkanjem ("normalnih") dokazov in velikim družbenim ter političnim pritiskom²⁰. In medtem ko so bile razsodbe med seboj različne, so ti primeri značilno trajali dolgo časa, saj je sodstvo zavlačevalo s svojimi odločitvami. Tako je primer proti Moskovski kongregaciji Jehovovih

¹⁹ Glej Shterin in Richardson: *Effects of the Western Anti-Cult Movement*

²⁰ Za obravnavanje NRG v različnih pravnih sistemih glej Richardson, T. James (2000): *Religion, Law and Social Control. V Frontier Religion in the Public Sphere*, urednik Cote, P. Ottawa: University of Ottawa Press.

prič v obravnavi že od leta 1998 in do sedaj niso bili predstavljeni nikakršni dokazi o antisocialnih dejavnostih, katerih je bila skupina obtožena²¹. Tožba proti Univerzitetnem združenju za raziskavo načel (Collegiate Association for the Research of Principles - CARP), študentskemu združenju Združitvene cerkve, je potekala tri leta in je bila končno ovržena, saj občinsko sodišče v St. Petersburgu ni našlo nobenih dokazov proti obtožencu. Vendar pa je vrhovno sodišče, pod očitnim političnim pritiskom, maja 2000 to sodbo razveljavilo.

Zaključek

Nedokončana zgodba sedanje modernizacijske spirale svari pred dokončnimi zaključki, čeprav nabita puška v Rusiji trenutno kaže proti NRG. Zdi se, da ima protisektantstvo uporabno politično funkcijo v družbi brez skupnih elementov nacionalne identitete, a s tradicijo negativnega identificiranja z zahodom in z notranjim sovražnikom²². Lahko tudi trdimo, da privlačnost tradicionalnega sožitja Zemlje, Države in Vere izvira iz splošnega pomanjkanja družbenih izkušenj pri pogajanjih med različnimi interesi v moderni družbi, v kateri obstaja množica legitimnih načinov družbenega izražanja, najsi ti obstajajo v religiji, politiki ali gospodarstvu. Pojav raznovrstnih religijskih fenomenov zahteva jezik za opisovanje, koncepte za interpretiranje in sredstva za obravnavanje. Nekateri vidiki trenutnega obravnavanja NRG so posledica ruske izpostavljenosti zahodnim "sporom o sektah". Trdimo lahko, da protisektantski koncepti spodbujajo restriktiven pristop k vprašanju legitimnosti načinov religijskega izražanja in zavirajo pluralizem.

LITERATURA

- Anthony, D. (1999): Pseudoscience and Minoriti Religions: An Evaluation of the Brainwashing Theories of Jean-Marie Abgrall. *Social Justice Research* 12: 421-56.
- Barker, Eileen (1995): Plus ça change ..., *Social Compass* 42: 165-80.
- Beckford, James (1985): *Cult Controversies: The Societal Response to New Religious Movements* 244, London:Tavistock
- Beckford, James (1999): The Mass Media nad New Religious Movements. V *New Religious Movements: Challenge and Response* 103-19, urednika Wilson, Bryan in Cresswell, J. London in New York: Routledge.
- Borenstein, E. (1995): Articles of Faith: The Media Response to Maria Devi Christos, *Religion* 25: 249-66.
- Christian, D. (1997): *Imperial and Soviet Russia: Power, Privilege and Challenge of Modernity*. London: Macmillan Press.

---

²¹ Značilno je tožilec vztrajal, da so nauki Jehovovih prič družbeno škodljivi, saj uničujejo rusko mentaliteto. Glej Krylova, G. junij (1999): *The Jehovah's Witnesses Case in Moscow*, raziskava predstavljena na CESNUR leta 1999, Bryn Athyn, Pennsylvania.

²² Zanimiv poskus predstaviti združevalno nacionalno idejo je nedavni film Nikite Mikhalkova *The Barber of Siberia* (1999), ki je ponudil skrajno idealizirano podobo ruske preteklosti z dominirajočim pravoslavnim simbolizmom. Vendar pa je ta podoba skonstruirana z namigovanjem na subverzivne vplive zahodne kulture in notranjih sovražnikov (brezbožnih ruskih revolucionarjev).

- Dvorkin, A. (1995): 10 Voprosov Naviazchivomu Neznakomstu: posobie dlia tekhn, kto ne khochtet byt' zaverbovannym (Ten Questions to the Intrusive Stranger: A Manual for Those who Do Not Wish to Be Recruited), Moskva: Otdel Religioznoga Obrazovania Moskovskogo Patriarkhata.
- Durham C. Jr. in Homer, L. (1998): Russia's 1997 Law on Freedom of Conscience and Religious Associations: An Analytical Appraisal. *Emory Law Review* 12: 101-246.
- Field, M. (1976): Introduction. V *Social Consequences of Modernization in Communist Societies* 1-15, urednik Mark G. Field. Baltimore: John Hopkins University Press
- Greenfeld, L. (1992): Nationalism: Five Roads to Modernity 86(7): 222-23. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Homer, L. in Uzell, L. (1998): Federal and Provincial Religious Freedom Laws in Russia: A Struggle for and against Federalism and the Rule of Law. V *Emory Law Review* 12: 247-312, in Shterin in Richardson, Local Laws.
- Hosking, G. (1995): The Russian National Myth Repudiated. V *Myth and Nationhood*, urednika G. Hosking, in G. Schoplin, London: Hurst and Company
- Krylova, G. junij (1999): The Jehovah's Witnesses Case in Moscow, raziskava predstavljena na CESNUR leta 1999, Bryn Athyn, Pennsylvania.
- Kondratiev, F. F. et al. (1998): Mediko-Sotsial'nye Posedstvija Deiatel'nosti Rtotalitarnykh Sect: analytichiskiy obzor (Medico-Social Consequences of the Activities of Totalitarian Sects: An Analytical Overview). Moskva: Gosudarstvennyi Nauchno-Issledovatel'skiy Institut im. V.P. Serbskogo)
- Lane, Christel (1981): *The Rites and Rulers: Ritual in Industrial Society - The Soviet Case*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, L. in Polosin, V. (1998): *Belaya Kniga (The White Book)*. Moscow: Allegro
- Richardson, T. James (2000): Religion, Law and Social Control. V *Frontier Religion in the Public Sphere*, urednik Cote, P. Ottawa: University of Ottawa Press.
- Shterin, Marat in Richardson T. James (1998): Local laws on Religion in Russia: Precursors of Russia's National Law. *Journal of Church and State* 40: 319-42.
- Shterin, Marat (1998): Legislation on religion in the Face of Uncertainty. V *Law and Informal Practices in Post-Communist Societies*, urednika Gallighan, J. in Kurkchiyan. Oxford: Clarendon Press, v tisku.
- Shterin, Marat in Richardson, T. James (2000): Effects of the Western Anti-Cult Movement on Development of Laws Concerning Religion. V *Post-Communist Russia. Journal of Religion and State* 42: 247-71.